Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Кафедра історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Завідувач кафедри
_____ Іван ЗУЛЯК
Протокол № 1 від 28 серпня 2026 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ВИМІР УКРАЇНСТВА І ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Рівень вищої освіти	другий (магістерський)
Галузь знань	А Освіта *(шифр і назва галузі знань)*
Спеціальність	А 4 Середня освіта *(код і назва спеціальності)*
Освітня програма	А 4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) *(назва освітньої програми)*

2026–2027 навчальний рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Геополітичний вимір українства і засади громадянської освіти» для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти освітньої програми А 4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта) за спеціальністю А 4 Середня освіта галузі знань А Освіта.

Розробник:

СТАРКА Володимир – доктор історичних наук, професор кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Робочу програму затверджено на засіданні кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук
Протокол № 1 від 28 серпня 2026 року

Завідувач кафедри історії України, археології та спеціальних галузей історичних наук _____ І. С. Зуляк

1. Опис навчальної дисципліни

1	Освітня програма	СЕРЕДНЯ ОСВІТА (ІСТОРІЯ)
2	Спеціальність	А 4 Середня освіта
3	Предметна спеціальність	А 4.03 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)
4	Галузь знань	А Освіта
5	Освітній рівень	Другий (магістерський)
6	Тип дисципліни	Обов'язкова
7	Мова навчання	Українська
8	Рік підготовки	1
9	Семестр	1
10	Кількість змістових модулів	2
11	Вид підсумкового контролю	Екзамен
12	ІНДЗ	-
13	Обсяг дисципліни в кредитах ECTS	5 кредити
14	Загальна кількість годин	150
15	Аудиторні заняття (год.)	Денна форма – 60, заочна форма – 18
16	Лекції (год.)	Денна форма – 30, заочна форма – 8
17	Семінарські заняття (год.)	Денна форма – 30, заочна форма – 10
18	Самостійна робота студента (год.)	Денна форма – 90, заочна форма – 132

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить:

для денної форми навчання – 40 % до 60 %

для заочної форми навчання – 13 % до 87 %

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою вивчення навчальної дисципліни «Геополітичний вимір українства і засади громадянської освіти» є формування у здобувачів другого (магістерського) рівня цілісного, науково обґрунтованого уявлення про геополітичне становище України та українських земель у різні історичні епохи, про еволюцію світової й української геополітичної думки, про вплив зовнішніх і внутрішніх чинників на державотворчі та національно-визвольні процеси, а також про роль громадянської освіти у зміцненні національної ідентичності, демократичних цінностей і стійкості суспільства.

Дисципліна є обов’язковим компонентом професійної підготовки освітньо-професійної програми «Середня освіта (Історія та громадянська освіта)», вивчається

в першому семестрі й інтегрує знання з вітчизняної та всесвітньої історії, політології, географії, міжнародних відносин і методики навчання історії. Її вивчення забезпечує підготовку вчителя історії та громадянської освіти, здатного науково коректно й методично грамотно розкривати геополітичну проблематику в шкільному курсі, формувати в учнів критичне мислення, громадянську позицію та стійкість до маніпуляцій історичною пам'яттю.

Завдання дисципліни: Засвоєння основних понять, теорій і методів геополітичного аналізу; з'ясування особливостей геополітичного положення України та його змін в історичній перспективі; аналіз ключових етапів місця українських земель у міжнародних відносинах від Середньовіччя до сьогодення; формування вмінь критично оцінювати джерела, історичні міфи, пропагандистські наративи та ефективно протидіяти дезінформації; опанування ціннісних, змістових і методичних засад громадянської освіти та вмінь проєктувати навчальні заняття з геополітичної проблематики.

3. Компетентності та результати навчання

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу процесів та явищ в історії, механізмів та розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків.

ЗК 2. Здатність формулювати нові проблеми в області історії, вибирати належні напрями та відповідні методи для їх розгляду; оволодіти методами та способами аналізу історичних подій та явищ. Здатність впровадження наукових досліджень у професійній та інноваційній діяльності, здатність генерувати

нові ідеї.

ЗК 6. Відкритість до нових знань, ідей і технологій; здатність продукувати не стандартні ідеї, творчо підходити до вирішення проблеми чи виконання завдань.

ФК 1. Здатність забезпечувати здобуття освіти державною мовою; спілкуватися іноземною мовою; формувати та розвивати мовно-комунікативні уміння і

навички учнів (мовно-комунікативна компетентність).

ФК 13. Здатність визначати, формулювати та розв'язувати наукові проблеми, аналізувати соціально-значущі процеси та робити науково обґрунтовані висновки; здатність до перенесення системи наукових знань у професійну діяльність та в площину навчального предмету (загальнонаукова компетентність).

ФК 14. Здатність використовувати знання, уміння й навички в галузі історії для теоретичного освоєння загально професійних дисциплін і вирішення практичних завдань.

ФК 15. Здатність застосовувати знання, вміння і навички з галузі регіональної історії.

ФК 16. Здатність вивчати та аналізувати проблеми соціально-економічного розвитку, які зумовлені суспільно-історичним і культурним розвитком України.

ФК 17. Здатність добре розбиратися у сучасній суспільно-політичній ситуації з метою формування особистості з адекватною громадянською позицією, з'ясовувати небезпечні глобальні тенденції і глобальні проблеми розвитку людства та здійснювати пошуки шляхів їх подолання.

ФК 18. Здатність узагальнити засвоєні знання та сформовані вміння у процесі теоретичної та практичної підготовки під час підготовки та захисту магістерської роботи та формування професійних компетентностей у майбутній науково-дослідній роботі.

Вивчення навчальної дисципліни забезпечує досягнення здобувачами освіти таких програмних результатів навчання:

ПРН 1. Вільне володіння державною мовою, що передбачає вміння комунікувати усно й письмово.

ПРН 3. Має глибокі знання з освітньої галузі/предмета та усвідомлює можливості їх інтеграції з іншими галузями/предметами; володіє методами формування в учнів цілісного уявлення про галузь/предмет на основі актуальних наукових досягнень; обізнаний із ключовими та предметними компетентностями, визначеними державним стандартом базової середньої освіти.

ПРН 16. Володіє науковими методами аналізу та обробки інформації; знає принципи самоорганізації в живій та неживій природі, а також закономірності еволюції, відтворення і розвитку систем біосфери і ноосфери; здатен рефлексувати над власною професійною діяльністю.

ПРН 18. Володіє навичками інформаційно-описової діяльності, систематизації даних, структурування та опису предметної сфери, зокрема вміє виокремлювати ключові категорії, поняття, персоналії, проблемні групи або окремі проблеми, систематизувати концепції, технології та методи їх розв'язання, вести власну базу даних, а також готувати наукові роботи, реферати тощо.

ПРН 19. Орієнтується в особливостях сучасної наукової історичної картини світу, її ключових проблемах і суперечностях; знає основні напрями та тенденції сучасного історичного дискурсу та його зв'язок із попередньою інтелектуальною історією; усвідомлює значення історії, а також її пізнавальний і культурний потенціал.

ПРН 20. Володіє знаннями про вимоги до змістового наповнення освітнього середовища; здатен ефективно використовувати фізичний та інформаційний простори навчальних і інших приміщень закладу освіти як освітні ресурси.

ПРН 25. Вміє взаємодіяти з учасника освітнього процесу, щодо прийняття спільних рішень.

ПРН 26. Вміє роз'яснювати учасникам освітнього процесу роль оцінювання в навчальному поступі, його процедури та залучати здобувачів освіти до оцінювання,

взаємодіяти зі здобувачами освіти та їхніми батьками та іншими учасниками освітнього процесу щодо планування подальшої освітньої траєкторії.

4. Передумови для вивчення навчальної дисципліни

Пререквізити. Дисципліна спирається на знання, уміння та навички, здобуті на першому (бакалаврському) рівні вищої освіти під час вивчення курсів з історії України, всесвітньої історії, історіографії та джерелознавства, політології, а також на компетентності, що формуються в межах обов'язкових компонентів першого семестру: «Методика наукових досліджень», «Філософія науки», «Людина в суспільстві», «Психологія і педагогіка освітньої діяльності». Тісні міждисциплінарні зв'язки існують із дисципліною «Економічна історія України: аспекти громадянської освіти», яка вивчається паралельно.

Постреквізити. Здобуті знання й уміння є основою для вивчення дисциплін «Історична пам'ять і громадянська освіта в Україні в умовах суспільних трансформацій» та «Історична освіта у профільній школі», для проходження педагогічної та науково-педагогічної практик, підготовки кваліфікаційної роботи й складання комплексного кваліфікаційного іспиту.

5. Програма навчальної дисципліни

5.1. Зміст навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ. УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ВІД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО КІНЦЯ XVIII СТ.

Тема 1. Геополітика як наука і навчальна дисципліна. Предмет, об'єкт і завдання геополітики. Понятійно-категоріальний апарат: геополітичний простір, геополітичний код, геостратегія, геоекономіка, сфера впливу, буферна зона, прикордоння. Зв'язок геополітики з історією, політичною географією, політологією та міжнародними відносинами. Методи геополітичного аналізу: картографічний, історико-порівняльний, системний, кейс-аналіз. Виникнення й етапи розвитку геополітики: ідеї Ф. Ратцеля, Р. Челлена, А. Мехена, Г. Макіндера, К. Гаусгофера, Н. Спайкмена. Геодетермінізм та його критика. Проблема ідеологізації й політичного зловживання геополітичними ідеями. Місце дисципліни в підготовці вчителя історії та громадянської освіти.

Тема 2. Класичні та сучасні геополітичні концепції. Талассократія й теллурократія. Концепції «морської могутності» А. Мехена, «Хартленду» Г. Макіндера та «Римленду» Н. Спайкмена. Геополітика доби холодної війни: доктрина стримування, біполярність. Концепція «м'якої сили» Дж. Ная, «Велика шахівниця» З. Бжезінського, «зіткнення цивілізацій» С. Гантінгтона, геоекономіка. Критична геополітика. Багатополярність і глобалізація: нові актори, мережеві структури,

міжнародні організації. Місце України в геополітичних концепціях великих держав: об'єкт чи суб'єкт міжнародних відносин. Обмеженість і небезпеки «великих схем» для малих і середніх держав.

Тема 3. Українська геополітична думка. Витоки українського державницького мислення: козацькі політичні концепції, Конституція П. Орлика 1710 р. Ідея окремішності України в працях М. Грушевського. Степан Рудницький — фундатор української наукової географії та геополітики: «Чому ми хочемо самостійної України?» (1913), обґрунтування географічної єдності українського простору. Юрій Липа: «Призначення України» (1938), «Чорноморська доктрина» (1940), розуміння України як чорноморської держави. Ідеї Міжмор'я (Інтермаріум) та Балто-Чорноморського співробітництва. Українська політична еміграція 1920–1940-х рр. про місце України в Європі. Сучасні українські школи геополітики та політичної географії. Порівняльний аналіз геополітичних поглядів українських мислителів.

Тема 4. Геополітичне положення та геопростір України. Складники геополітичного положення: фізико-географічне, економіко-географічне, воєнно-стратегічне, транспортно-комунікаційне, демографічне. Територія та державні кордони України: історія формування, принцип непорушності кордонів. Чорне й Азовське моря як чинники безпеки та економіки. Природно-ресурсний потенціал. Міжнародні транспортні й енергетичні коридори, шлях «із варяг у греки» та його сучасні аналоги. Регіональна різноманітність України (Галичина, Волинь, Буковина, Закарпаття, Поділля, Слобожанщина, Донбас, Причорномор'я, Крим) та її геополітичне значення. Україна як цивілізаційне пограниччя: моделі «лінії розлому», «мосту» та «брами Європи», їх критичний аналіз. Геополітичні коди України в різні періоди.

Тема 5. Геополітичні міфи, імперські наративи та історична політика. Поняття історичної політики, політики пам'яті та геополітичного міфу. Імперські наративи щодо України: концепції «Москва — Третій Рим», «руського миру», «триєдиного народу»; євразійство від М. Трубецького до неоєвразійства О. Дугіна як ідеологічна основа експансіонізму. Використання історії для виправдання агресії: механізми маніпуляції та методи їх спростування. Деколонізація історичного знання. Українські відповіді: наукова критика міфів, постколоніальна оптика. Роль школи у формуванні критичного ставлення до історичних міфів; етичні межі викладання чутливих тем.

Тема 6. Українські землі в геополітичній системі Середньовіччя та раннього Нового часу (IX–XVI ст.). Київська Русь між Візантією, Західною Європою та Степом: торговельні шляхи, хрещення 988 р., династичні зв'язки. Політичні наслідки роздробленості й монгольської навали 1240 р. Галицько-Волинська держава та Королівство Русі (1253) у системі Центрально-Східної Європи. Українські землі у складі Великого князівства Литовського; Кревська (1385) і Люблінська (1569) унії та перехід українських земель до Корони Польської. Кримське

ханство та Османська імперія: степ і Чорне море як зони протистояння. Козацтво як новий геополітичний чинник. Берестейська унія 1596 р. у контексті конфесійної та міжнародної політики.

Тема 7. Українська козацька держава в геополітичних протистояннях XVII–XVIII ст. Національно-визвольна війна під проводом Б. Хмельницького як геополітична подія. Зовнішня політика Гетьманату: відносини з Кримським ханством, Османською імперією, Річчю Посполитою, Московською державою, Швецією, Трансільванією, Молдовою. Переяславсько-Московський договір 1654 р.: джерела й історіографічні інтерпретації. Гадяцька унія 1658 р. Доба «Руїни». Андрусівське перемир'я 1667 р. і «Вічний мир» 1686 р. Гетьман І. Мазепа, Північна війна, Полтавська битва 1709 р., Конституція П. Орлика 1710 р. Поступова ліквідація автономії: скасування гетьманства (1764), зруйнування Запорозької Січі (1775). Поділи Речі Посполитої (1772, 1793, 1795) та розмежування українських земель між імперіями.

Змістовий модуль 2

УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ XIX–XXI ст. ТА ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ

Тема 8. Українські землі в імперських системах XIX – початку XX ст. Наддніпрянська Україна в Російській імперії: політика централізації та русифікації, Валуєвський циркуляр (1863), Емський указ (1876). Галичина, Буковина і Закарпаття в Габсбурзькій монархії: реформи, «Весна народів», Головна Руська Рада (1848), конституційна доба, «український П'ємонт». Українське питання в «Східному питанні» й Кримській війні. Геополітичні орієнтації українських політичних сил. Українці в російсько-австрійському протистоянні напередодні й під час Першої світової війни: Союз визволення України, Українські січові стрільці. Українське питання в планах Центральних держав і Антанти.

Тема 9. Українська революція 1917–1921 рр. і міжвоєнна Європа. Центральна Рада та проголошення УНР; Універсали; зовнішньополітичні кроки й міжнародне визнання. Брестський мирний договір 1918 р. Українська Держава гетьмана П. Скоропадського. ЗУНР, Акт злуки 22 січня 1919 р. Директорія УНР. Паризька мирна конференція й Версальська система: українське питання. Варшавська угода 1920 р. Ризький мирний договір 1921 р. і поділ українських земель. Утворення СРСР; УРСР у складі Союзу. Західноукраїнські землі у складі Польщі, Румунії та Чехословаччини. Карпатська Україна 1938–1939 рр. у контексті Мюнхенської угоди. Причини поразки державницьких змагань.

Тема 10. Україна в Другій світовій війні та системі біполярного світу (1939–1991). Пакт Молотова–Ріббентропа й секретні протоколи 1939 р.; включення західноукраїнських земель до УРСР. Німецько-радянська війна, окупаційний режим, Голокост, рух опору. Ялтинсько-Потсдамська система та зміни кордонів України 1944–1954 рр. Українська РСР — співзасновниця ООН (1945). Україна в добу

холодної війни: ядерна зброя на її території, Чорнобильська катастрофа 1986 р. Дисидентський рух, демократизація, Перебудова. Розпад СРСР. Акт проголошення незалежності 24 серпня 1991 р. та референдум 1 грудня 1991 р. як геополітичні події.

Тема 11. Україна в системі міжнародних відносин (1991–2013 рр.). Міжнародне визнання незалежності. Біловезькі угоди й Співдружність Незалежних Держав. Ядерне роззброєння та Будапештський меморандум 1994 р. Договір про дружбу, співробітництво і партнерство з Російською Федерацією 1997 р.; проблема Чорноморського флоту; Харківські угоди 2010 р. Політика «багатовекторності» та позаблоковий статус. Відносини з ЄС, НАТО (Хартія про особливе партнерство 1997 р.), США, Польщею, Румунією, країнами ГУАМ. Енергетична залежність як інструмент тиску. Помаранчева революція 2004 р. Асоціація з ЄС і Вільнюський саміт 2013 р.

Тема 12. Російська агресія проти України: геополітичний і міжнародно-правовий вимір (з 2014 р.). Революція Гідності 2013–2014 рр. Окупація й анексія Криму, війна на Донбасі, Мінські угоди 2014–2015 рр. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН 68/262 «Територіальна цілісність України» (2014). Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р.; Резолюція ES-11/1 (2022). Міжнародно-правові оцінки агресії; питання відповідальності за злочин агресії та воєнні злочини; діяльність міжнародних судових інституцій. Санкційна політика та міжнародна допомога Україні. Український спротив: армія, добровольчий рух, громадянське суспільство. Геополітичні наслідки війни для Європи та світового порядку.

Тема 13. Європейський та євроатлантичний вибір України і її геополітична суб'єктність. Угода про асоціацію з ЄС (2014–2017), безвізовий режим (2017), закріплення курсу на членство в ЄС і НАТО в Конституції України (2019). Заявка на членство в ЄС і надання статусу кандидата (2022). Відносини з НАТО: від партнерства до питання членства; безпекові гарантії. Регіональні формати співпраці: Люблінський трикутник, Асоційоване тріо, Ініціатива трьох морів, Чорноморський регіон. Відносини України зі США, Польщею, Туреччиною, Китаєм, країнами «Глобального Півдня». Стратегія національної безпеки України. Повоєнне відновлення й безпекова архітектура Європи: сценарії та виклики.

Тема 14. Гібридні виклики, інформаційна безпека та історична пам'ять. Поняття гібридної війни; складники гібридної агресії: військовий, інформаційний, кібернетичний, економічний, енергетичний, «історичний». Пропаганда, дезінформація, фейки; когнітивні викривлення й механізми маніпуляції. Медіаграмотність і критичне мислення як складові національної стійкості; інструменти верифікації інформації. Стратегічні комунікації. Політика національної пам'яті в Україні: закони про декомунізацію 2015 р., визнання Голодомору геноцидом, діяльність Українського інституту національної пам'яті. Деколонізація публічного простору. Історична пам'ять як ресурс безпеки та предмет освітньої роботи.

Тема 15. Громадянська освіта як чинник національної стійкості: зміст і методика. Сутність, мета і принципи громадянської освіти; громадянська ідентичність і громадянська компетентність. Ціннісні засади: людська гідність, свобода, верховенство права, солідарність, відповідальність, повага до різноманітності. Європейські підходи: рекомендації Ради Європи щодо освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, Рамка компетентностей для культури демократії. Громадянська та історична освітня галузь Державного стандарту базової середньої освіти; громадянська освіта в профільній школі. Геополітична проблематика в шкільному курсі історії: цілі, змістові лінії, міждисциплінарні зв'язки. Методика: робота з картами та геоінформаційними сервісами, аналіз джерел, кейс-метод, дебати, симуляції, проєктне навчання, оцінювання. Проєктування навчального заняття чи модуля з геополітичної проблематики.

5.2. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	кількість годин							
	денна форма				заочна форма			
	усього	у тому числі			усього	у тому числі		
		лекції	семінарські заняття	самостійна робота		лекції	семінарські заняття	самостійна робота
Змістовий модуль 1 ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕОПОЛІТИКИ ТА ГЕОПОЛІТИЧНИЙ ПРОСТІР УКРАЇНИ. УКРАЇНА В ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСАХ ВІД СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ ДО КІНЦЯ XVIII СТ								
Тема 1. Геополітика як наука і навчальна дисципліна	10	2	2	6	12	2	1	9
Тема 2. Класичні та сучасні геополітичні концепції	10	2	2	6	10	-	1	9
Тема 3. Українська геополітична думка	10	2	2	6	10	-	-	10
Тема 4. Геополітичне положення та геопростір України	10	2	2	6	11	2		9
Тема 5. Геополітичні міфи, імперські наративи та історична політика	10	2	2	6	10	-	1	9

Тема 6. Українські землі в геополітичній системі Середньовіччя та раннього Нового часу (IX–XVI ст.)	10	2	2	6	10	-	1	9
Тема 7. Українська козацька держава в геополітичних протистояннях XVII–XVIII ст.	10	2	2	6	10	-	1	9
Разом за змістовим модулем 1	**70**	**14**	**14**	**42**	**73**	**4**	**5**	**64**
Змістовий модуль 2 УКРАЇНА В СУЧАСНОМУ ГЕОПОЛІТИЧНОМУ ПРОСТОРІ XIX–XXI ст. ТА ЗАСАДИ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ								
Тема 8. Українські землі в імперських системах XIX – початку XX ст.	10	2	2	6	10	2	-	8
Тема 9. Українська революція 1917–1921 рр. і міжвоєнна Європа	10	2	2	6	9	-	1	8
Тема 10. Україна в Другій світовій війні та системі біполярного світу (1939–1991)	10	2	2	6	9	-	1	8
Тема 11. Україна в системі міжнародних відносин (1991–2013 рр.)	10	2	2	6	9	-	1	8
Тема 12. Російська агресія проти України: геополітичний і міжнародно-правовий вимір (з 2014 р.)	10	2	2	6	11	2	-	9
Тема 13. Європейський та євроатлантичний вибір України і її геополітична суб’єктність	10	2	2	6	10	-	1	9
Тема 14. Гібридні виклики, інформаційна безпека та історична пам’ять	10	2	2	6	10	-	1	9
Тема 15. Громадянська освіта як чинник національної стійкості: зміст і методика	10	2	2	6	9	-	-	9
Разом за змістовим модулем 2	**80**	**16**	**16**	**48**	**77**	**4**	**5**	**68**
Всього годин	**150**	**30**	**30**	**90**	**150**	**8**	**10**	**132**

5.3. Теми лекцій

№ теми	Назва теми	кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Геополітика як наука і навчальна дисципліна	2	2
2	Класичні та сучасні геополітичні концепції	2	-
3	Українська геополітична думка	2	-
4	Геополітичне положення та геопростір України	2	2
5	Геополітичні міфи, імперські наративи та історична політика	2	-
6	Українські землі в геополітичній системі Середньовіччя та раннього Нового часу (IX–XVI ст.)	2	-
7	Українська козацька держава в геополітичних протистояннях XVII–XVIII ст.	2	-
8	Українські землі в імперських системах XIX – початку XX ст.	2	2
9	Українська революція 1917–1921 рр. і міжвоєнна Європа	2	-
10	Україна в Другій світовій війні та системі біполярного світу (1939–1991)	2	-
11	Україна в системі міжнародних відносин (1991–2013 рр.)	2	-
12	Російська агресія проти України: геополітичний і міжнародно-правовий вимір (з 2014 р.)	2	2
13	Європейський та євроатлантичний вибір України і її геополітична суб’єктність	2	-
14	Гібридні виклики, інформаційна безпека та історична пам’ять	2	-
15	Громадянська освіта як чинник національної стійкості: зміст і методика	2	-
	Всього годин	**30**	**8**

5.4. Теми практичних занять*

№ теми	Назва теми	кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	Геополітика як наука: понятійний апарат і методи геополітичного аналізу	2	1
2	Аналіз класичних і сучасних геополітичних концепцій (Мехен, Макіндер, Спайкмен, Бжезінський, Гантінгтон) за текстами	2	1
3	Геополітичні ідеї С. Рудницького та Ю. Липи: аналіз текстів	2	-
4	Геополітичне положення України: картографічний і геоінформаційний аналіз	2	-
5	Деконструкція імперських наративів і геополітичних міфів: робота з джерелами та прикладами пропаганди	2	1
6	Русь, Галицько-Волинська держава, Велике князівство Литовське і Річ Посполита в геополітичному просторі: аналіз джерел і карт	2	1
7	Геополітичні альтернативи Гетьманщини: Переяславські статті, Гадяцька унія, Конституція П. Орлика (аналіз джерел)	2	1
8	Наддніпрянщина, Галичина, Буковина й Закарпаття в імперських системах: порівняльний аналіз	2	-
9	Зовнішньополітичні орієнтації УНР і ЗУНР: аналіз міжнародних договорів	2	1
10	Пакт Молотова–Ріббентропа, Ялтинсько-Потсдамська система та зміна кордонів України: аналіз документів	2	1
11	Будапештський меморандум, договори 1997 р. та Харківські угоди 2010 р.: аналіз міжнародно-правових документів	2	1
12	Міжнародно-правова оцінка російської агресії: резолюції ГА ООН, рішення міжнародних судових інституцій (кейс-аналіз)	2	-

№ теми	Назва теми	кількість годин	
		денна форма	заочна форма
13	Європейська та євроатлантична інтеграція України: аналіз стратегічних документів, дебати	2	1
14	Дезінформація і пропаганда: практикум з верифікації інформації та медіаграмотності	2	1
15	Проєктування навчального заняття (модуля) з геополітичної проблематики для школи: методичний практикум	2	-
	Всього годин	**30**	**10**

5.5. Самостійна робота

Самостійна робота є основною формою оволодіння навчальним матеріалом у час, вільний від обов'язкових навчальних занять. Її зміст охоплює підготовку до аудиторних занять, виконання практичних та індивідуальних завдань упродовж семестру, самостійне опрацювання окремих питань тем, проходження тестування в системі Moodle. Навчальний матеріал, що виноситься на самостійне опрацювання, включається до підсумкового контролю разом із матеріалом аудиторних занять.

№ теми	Назва теми, зміст і форма самостійної роботи	кількість годин	
		денна форма	заочна форма
1	**Геополітика як наука і навчальна дисципліна.** Опрацювання лекційного матеріалу; укладання глосарію ключових понять геополітики (не менше 20 термінів); конспектування фрагментів праць Ф. Ратцеля, Г. Макіндера чи Н. Спайкмена (за вибором); підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9
2	**Класичні та сучасні геополітичні концепції.** Складання порівняльної таблиці класичних і сучасних геополітичних концепцій; опрацювання розділів праці З. Бжезінського «Велика шахівниця», присвячених Україні; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9

№ теми	Назва теми, зміст і форма самостійної роботи	кількість годин	
		денна форма	заочна форма
3	**Українська геополітична думка.** Опрацювання творів С. Рудницького та Ю. Липи (фрагменти за вибором); підготовка порівняльної характеристики їхніх поглядів на геополітичне значення України; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	10
4	**Геополітичне положення та геопростір України.** Створення картосхеми чи інфографіки «Геополітичне положення України» із використанням цифрових картографічних сервісів; аналіз транспортних і енергетичних коридорів; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9
5	**Геополітичні міфи, імперські наративи та історична політика.** Добір і аналіз 3–5 прикладів використання імперських історичних міфів у політичній пропаганді (за відкритими джерелами); підготовка тез для дискусії щодо способів деконструкції таких наративів; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9
6	**Українські землі в геополітичній системі Середньовіччя та раннього Нового часу (IX–XVI ст.).** Складання хронологічної таблиці та картосхем змін геополітичного становища українських земель у IX–XVI ст.; опрацювання джерельних фрагментів (договори, літописні відомості); підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9
7	**Українська козацька держава в геополітичних протистояннях XVII–XVIII ст.** Порівняльний аналіз положень Переяславських статей (1654), Гадяцької унії (1658) і Конституції П. Орлика (1710); опрацювання наукових інтерпретацій Переяславського договору; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9

№ теми	Назва теми, зміст і форма самостійної роботи	кількість годин	
		денна форма	заочна форма
8	**Українські землі в імперських системах XIX – початку XX ст.** Складання порівняльної таблиці становища українців у Російській та Габсбурзькій імперіях (політичні права, освіта, мова, національний рух); опрацювання джерельних документів; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	8
9	**Українська революція 1917–1921 рр. і міжвоєнна Європа.** Аналіз зовнішньополітичних орієнтацій УНР і ЗУНР за міжнародними договорами (Брестський мир 1918 р., Варшавська угода 1920 р., Ризький договір 1921 р.); підготовка хронології подій; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	8
10	**Україна в Другій світовій війні та системі біполярного світу (1939–1991).** Опрацювання документів 1939–1945 рр. (пакт Молотова–Ріббентропа, рішення союзницьких конференцій); складання таблиці змін кордонів України у 1939–1954 рр.; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	8
11	**Україна в системі міжнародних відносин (1991–2013 рр.).** Опрацювання тексту Будапештського меморандуму (1994) та Договору про дружбу, співробітництво і партнерство (1997); складання хронології зовнішньополітичних подій 1991–2013 рр.; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	8
12	**Російська агресія проти України: геополітичний і міжнародно-правовий вимір (з 2014 р.).** Підготовка аналітичної довідки щодо міжнародно-правових оцінок російської агресії (Резолюція ГА ООН 68/262, Резолюція ES-11/1); опрацювання відкритих матеріалів міжнародних організацій; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9

№ теми	Назва теми, зміст і форма самостійної роботи	кількість годин	
		денна форма	заочна форма
13	**Європейський та євроатлантичний вибір України і її геополітична суб'єктність.** Аналіз положень Стратегії національної безпеки України; складання таблиці етапів європейської та євроатлантичної інтеграції; підготовка аргументів для дебатів; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9
14	**Гібридні виклики, інформаційна безпека та історична пам'ять.** Верифікація п'яти інформаційних повідомлень (текст, фото, відео) із застосуванням інструментів фактчекінгу; складання пам'ятки з медіаграмотності для учнів; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9
15	**Громадянська освіта як чинник національної стійкості: зміст і методика.** Розроблення плану-конспекту навчального заняття (або його фрагмента) з геополітичної проблематики для профільної школи; добір джерел, карт і цифрових інструментів; підготовка до практичного заняття; тестування в Moodle.	6	9
	Всього годин	**90**	**132**

5.6. Орієнтовна тематика індивідуальних завдань*

№ теми	Орієнтовна тематика індивідуального завдання	Вид завдання
1	«Геополітичний код» держави: методика аналізу на прикладі України	аналітичне есе
2	«Велика шахівниця» З. Бжезінського: місце України в геостратегії США	аналітична довідка
3	Геополітичні ідеї Ю. Липи («Призначення України», «Чорноморська доктрина») та сучасні безпекові виклики	аналітичне есе
4	Чорне море в геополітиці України: історичний і сучасний виміри	презентація
5	Деконструкція імперських наративів щодо України на уроці історії	методична розробка

№ теми	Орієнтовна тематика індивідуального завдання	Вид завдання
6	Київська Русь між Візантією та Заходом: геополітичні виміри хрещення 988 р.	презентація
7	Гетьманська Україна в системі європейської політики XVII–XVIII ст.: альтернативи та виклики	аналітичне есе
8	Галичина як «український П’ємонт»: геополітичний та ідентифікаційний виміри	міні-дослідження
9	Зовнішньополітична діяльність УНР і ЗУНР (1918–1921 рр.): вибір союзників і причини поразки	аналітичне есе
10	Українська РСР в ООН (1945–1991): юридичний статус і реальна роль	міні-дослідження
11	Ядерне роззброєння України та Будапештський меморандум: уроки для міжнародної безпеки	аналітична довідка
12	Міжнародні реакції на російську агресію 2014 та 2022 рр.: порівняльний аналіз	аналітична довідка
13	Європейська інтеграція України та досвід країн Центральної Європи: порівняльний аналіз	презентація
14	Російська пропаганда та історична політика: типологія наративів і методи протидії	методична розробка
15	Навчальний модуль «Геополітика України» для профільної школи	методична розробка

* Індивідуальні навчально-дослідні завдання виконуються здобувачами в межах годин самостійної роботи й не входять до тижневого аудиторного навантаження. Кожен здобувач протягом семестру виконує не менше трьох індивідуальних завдань (по одному за кожним змістовим модулем), обираючи тему із відповідної частини переліку за погодженням із викладачем. Вимоги до виконання: аналітичне есе – 4–6 сторінок; аналітична довідка – 3–4 сторінки; презентація – 10–12 слайдів із зазначенням джерел; методична розробка – план-конспект навчального заняття (його фрагмента) з дидактичними матеріалами; міні-дослідження – 6–8 сторінок з аналізом не менше трьох джерел. Результати презентуються на практичному занятті відповідної теми й оцінюються у складі практичної складової (до 2 балів). Критерії оцінювання: відповідність темі, самостійність і глибина аналізу, коректність посилань на джерела, методична доцільність, дотримання

академічної доброчесності. За потреби завдання можуть бути спрямовані на створення дидактичних карток, навчальних презентацій, конспектів уроків та їх фрагментів для шкільного курсу історії та громадянської освіти.

6. Форми та методи навчання

Форми навчання: лекції (традиційні, проблемні, інтерактивні); практичні заняття; семінари та семінари-дискусії; консультації (індивідуальні та групові); самостійна робота здобувачів освіти; дистанційне навчання із застосуванням електронних освітніх платформ; виконання та захист проєктів, презентацій; науково-дослідна робота студентів.

Методи навчання: на лекційних заняттях – пояснювально-ілюстративний метод, проблемний виклад матеріалу, метод візуалізації навчальної інформації (карти, схеми, інфографіка, мультимедійні презентації), частково-пошуковий (евристичний) метод; на практичних заняттях – проблемна бесіда, навчальна дискусія та дебати, робота в малих групах, аналіз історичних джерел і міжнародно-правових документів, кейс-метод, рольові ігри та симуляції (наприклад, імітація засідання міжнародної організації чи ради з безпеки), метод проєктів, картографічний аналіз із використанням цифрових картографічних і геоінформаційних сервісів, розв’язання методичних завдань і проєктування навчальних занять.

Формування м’яких навичок. Дебати та навчальні дискусії з питань геополітики й історичної політики розвивають навички аргументації, активного слухання, толерантного ставлення до інших поглядів і критичного мислення. Рольові ігри та симуляції, у яких здобувачі представляють інтереси різних держав чи політичних сил, формують емпатію, вміння вести переговори й розв’язувати конфлікти. Проєктне навчання та групова робота над кейсами розвивають командну взаємодію, комунікацію, креативність і відповідальність. Практикуми з верифікації інформації та медіаграмотності формують цифрову й інформаційну грамотність, стійкість до маніпуляцій. Рефлексія (короткі письмові самооцінки після практичних занять, обговорення власного досвіду проєктування навчальних занять) допомагає усвідомлювати сильні та слабкі сторони, розвиває здатність до саморозвитку та навчання впродовж життя.

7. Засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання

У процесі вивчення дисципліни застосовуються такі засоби оцінювання та методи демонстрування результатів навчання: усні відповіді й виступи на практичних заняттях; участь у дискусіях, дебатах і рольових іграх; виконання практичних завдань (аналіз джерел і документів, робота з картами, кейс-

аналіз); письмові роботи й аналітичні довідки; презентації результатів індивідуальних завдань; методичні розробки (плани-конспекти занять, дидактичні матеріали); тестування в системі Moodle; підсумковий екзамен у формі комп'ютерного тестування.

8. Форми контролю

У процесі вивчення дисципліни використовуються такі форми контролю:

- **поточний контроль** здійснюється шляхом оцінювання навчальної діяльності здобувачів освіти на практичних заняттях (усні відповіді, виконання практичних завдань, участь у дискусіях), а також результатів виконання завдань самостійної роботи й індивідуальних завдань;
- **модульний контроль** проводиться після опанування логічно завершеної частини навчальної дисципліни (змістового модуля); оцінка за модуль формується як сукупність балів, отриманих здобувачем за всі види навчальної діяльності в межах відповідного змістового модуля;
- **підсумковий контроль** здійснюється у формі екзамену, що передбачає тестування з використанням електронної платформи Moodle у терміни, визначені графіком освітнього процесу. Матеріал, що виноситься на самостійне опрацювання, включається до завдань підсумкового контролю разом із матеріалом аудиторних занять.

9. Критерії та порядок оцінювання результатів навчання. Політика оцінювання

Критерії оцінювання на практичних заняттях.

За роботу на практичному занятті здобувач освіти може отримати максимум 5 балів: до 3 балів – за теоретичну підготовку (усна відповідь, участь в обговоренні), до 2 балів – за виконання практичного завдання.

Теоретична складова (0–2 бали).

3 бали – відповідь повна, логічна, аргументована; здобувач вільно оперує понятійним апаратом, спирається на джерела й наукову літературу, вміє пов'язувати геополітичні процеси з історичним контекстом і шкільним курсом, висловлює та обґрунтовує власну позицію; мовлення грамотне, стиль фаховий.

2 бали – відповідь загалом правильна, але фрагментарна або описова; є неточності в термінах, датах чи причинно-наслідкових зв’язках; аргументація недостатня, потрібна допомога викладача.

1 бал – завдання виконано частково; аналіз поверхневий; є недоліки в обґрунтуванні чи оформленні; методичний аспект не розкрито.

0 балів – відповідь відсутня або переважно неправильна.

Практична складова (0–2 бали).

2 бали – завдання виконано повністю й самостійно; містить аналіз джерел, карт чи документів, обґрунтовані висновки та елементи методичного осмислення (як використати матеріал у шкільному курсі історії та громадянської освіти); оформлення відповідає вимогам. Для індивідуальних завдань – дотримано вимог до обсягу, структури, посилань на джерела; презентація й захист аргументовані; використання систем штучного інтелекту (за наявності) задекларовано.

1 бал – завдання виконано частково; аналіз поверхневий; є недоліки в обґрунтуванні чи оформленні; методичний аспект не розкрито.

0 балів – завдання не виконано або має ознаки академічної недоброчесності.

Самостійна робота оцінюється в межах практичного заняття відповідної теми (перевірка виконаних завдань, усне опитування, презентація результатів), а також перевіряється в системі Moodle (тестування за темою) і виноситься на підсумковий контроль разом із матеріалом аудиторних занять. Для заочної форми навчання бали за теми, що не передбачають аудиторних занять, нараховуються за виконання письмових завдань самостійної роботи в системі Moodle за аналогічними критеріями.

Підсумковий контроль (екзамен) – 25 балів. Екзамен проводиться у формі тестування на платформі Moodle (у термін, визначений графіком підсумкового контролю). Тест містить завданя різних типів (з однією чи кількома правильними відповідями, на встановлення відповідності та хронологічної послідовності), кожне з яких оцінюється в 1 бал; охоплює матеріал лекцій, практичних занять і самостійної роботи; орієнтовний час виконання – 30 хвилин.

Підсумкова оцінка виставляється за 100-бальною шкалою як сума балів за поточне й модульне оцінювання (75 балів) та за екзамен (25 балів) і переводиться в національну шкалу та шкалу ECTS. З детальною структурою розподілу балів за темами викладач ознайомлює здобувачів на початку семестру.

Розподіл балів, які отримують студенти

Змістовий модуль	Теми	Кількість занять	Макс. балів за заняття	Макс. балів за модуль
Змістовий модуль 1	Т1–Т7	7	5	35
Змістовий модуль 2	Т8–Т15	8	5	40
Разом за поточне і модульне оцінювання		**15**	5	**75**

Змістовий модуль 1	Змістовий модуль 2	Екзамен	Сума
35	40	25	100

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Оцінка ECTS 100-бальна	Оцінка ECTS літерна	Оцінка за національною шкалою
		екзамен
90–100	A	відмінно
85–89	B	добре
75–84	C	добре
64–74	D	задовільно
60–63	E	задовільно
35–59	FX	незадовільно
0–34	F	незадовільно

Політика щодо дедлайнів та перескладання: Перескладання модулів відбувається із дозволу деканату за наявності поважних причин. Терміни подання індивідуальних завдань і виконання завдань самостійної роботи погоджуються із викладачем на початку семестру. У випадку виникнення конфліктних ситуацій слід керуватися нормами «Положення щодо врегулювання конфліктних ситуацій у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка».

Політика щодо академічної доброчесності: Обов'язково дотримуватися «Положення про академічну доброчесність та етику академічних взаємовідносин у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка». Списування під час розв'язання тестових завдань та написання контрольних робіт не допускається. Доцільність та дозвіл використання мобільних пристроїв визначається викладачем у кожному конкретному випадку під час підготовки практичних завдань в процесі заняття.

Політика щодо відвідування: Відвідування занять є обов'язковим. За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, працевлаштування, міжнародне стажування) навчання може відбуватися в онлайн-форматі за погодженням із викладачем.

10. Політика використання ШІ в межах навчальної дисципліни

Обов'язково дотримуватися «Політики використання штучного інтелекту у науково-технічній та інноваційній діяльності Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка».

Допускається етичне використання систем штучного інтелекту як допоміжного інструменту під час самостійної роботи: для уточнення значення

термінів, добору ключових слів для пошуку джерел, складання планів і схем опрацювання матеріалу, генерування тренувальних тестових запитань для самоперевірки, мовного редагування власних текстів. Усі фактичні твердження, дати, цитати та посилання, запропоновані системою штучного інтелекту, здобувач зобов'язаний самостійно перевірити за першоджерелами та науковою літературою, оскільки такі системи можуть генерувати неточну або вигадану інформацію.

Не допускається використання систем штучного інтелекту під час усних відповідей, дискусій, дебатів і рольових ігор на практичних заняттях, під час модульного та підсумкового контролю (тестування), а також для повного написання індивідуальних завдань і подання згенерованого тексту як власного. Для оцінювання практичних умінь (робота з джерелами, аналіз документів, участь у дискусіях, методичне проєктування) викладач використовує форми перевірки, за яких вплив систем штучного інтелекту мінімальний.

У випадку використання штучного інтелекту для генерації окремих фрагментів тексту та/або підготовки до занять здобувач зобов'язаний вказати це у списку використаних джерел (назва моделі, версія, розробник, дата запиту) та, за можливості, додати текст запиту у додатки до роботи. Здобувач має зберігати історію чатів генерації до моменту захисту роботи або публікації статті. Це буде доказом авторського внеску.

11. Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

1. Мультимедійний проєктор – демонстрація презентацій, карт і відеоматеріалів.
2. Інтерактивна дошка.
3. Комп'ютери з доступом до Інтернету – проведення підсумкового контролю в системі Moodle, пошук інформації в онлайн-архівах і бібліотеках.
4. Електронна платформа дистанційного навчання Moodle – електронний навчально-методичний комплекс дисципліни, тестування, подання завдань.
5. Цифрові картографічні та геоінформаційні сервіси (Google Earth, Google My Maps, онлайн-атласи) – створення картосхем.
6. Програми для створення презентацій та інфографіки (Microsoft PowerPoint, Google Slides, Canva); онлайн-дошки (Padlet, Miro); сервіси для інтерактивного опитування (Kahoot!, Quizizz, Mentimeter).

7. Сервіси для відеоконференцій (Google Meet, Zoom, Microsoft Teams) – для дистанційних та змішаних форм навчання.

12. Рекомендована література.

І. Законодавча база та міжнародні документи

1. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр (дата звернення: 25.08.2026).

2. Про внесення змін до Конституції України (щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору) : Закон України від 07.02.2019 № 2680-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2680-19 (дата звернення: 25.08.2026).

3. Декларація про державний суверенітет України : Декларація Верховної Ради Української РСР від 16.07.1990 № 55-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12 (дата звернення: 25.08.2026).

4. Про проголошення незалежності України : Постанова Верховної Ради Української РСР від 24.08.1991 № 1427-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1427-12 (дата звернення: 25.08.2026).

5. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 25.08.2026).

6. Про повну загальну середню освіту : Закон України від 16.01.2020 № 463-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/463-20 (дата звернення: 25.08.2026).

7. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18 (дата звернення: 25.08.2026).

8. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19 (дата звернення: 25.08.2026).

9. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : Закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2411-17 (дата звернення: 25.08.2026).

10. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14 (дата звернення: 25.08.2026).

11. Про забезпечення функціонування української мови як державної : Закон України від 25.04.2019 № 2704-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19 (дата звернення: 25.08.2026).

12. Про національні меншини (спільноти) України : Закон України від 13.12.2022 № 2827-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2827-20 (дата звернення: 25.08.2026).

13. Про корінні народи України : Закон України від 01.07.2021 № 1616-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1616-20 (дата звернення: 25.08.2026).

14. Про основи національного спротиву : Закон України від 16.07.2021 № 1702-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1702-20 (дата звернення: 25.08.2026).

15. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки : Закон України від 09.04.2015 № 317-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19 (дата звернення: 25.08.2026).

16. Про засудження та заборону пропаганди російської імперської політики в Україні і деколонізацію топонімії : Закон України від 21.03.2023 № 3005-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3005-20 (дата звернення: 25.08.2026).

17. Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з другої сторони : Закон України від 16.09.2014 № 1678-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1678-18 (дата звернення: 25.08.2026).

18. Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» : затв. Указом Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020 (дата звернення: 25.08.2026).

19. Стратегія воєнної безпеки України «Воєнно-безпекова політика України» : затв. Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021 (дата звернення: 25.08.2026).

20. Стратегія зовнішньополітичної діяльності України : затв. Указом Президента України від 26.08.2021 № 448/2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/448/2021 (дата звернення: 25.08.2026).

21. Стратегія національно-патріотичного виховання : затв. Указом Президента України від 18.05.2019 № 286/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286/2019 (дата звернення: 25.08.2026).

22. Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.02.2022 № 286-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/286-2022-р (дата звернення: 25.08.2026).

23. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.10.2018 № 710-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-р (дата звернення: 25.08.2026).

24. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-п (дата звернення: 25.08.2026).

25. Загальна декларація прав людини : Декларація Організації Об'єднаних Націй від 10.12.1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015 (дата звернення: 25.08.2026).

26. Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї : Меморандум від 05.12.1994. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_158 (дата звернення: 25.08.2026).

27. Council of Europe Charter on Education for Democratic Citizenship and Human Rights Education : Recommendation CM/Rec(2010)7 of the Committee of Ministers to member states. Strasbourg, 2010. URL: https://www.coe.int/en/web/edc/charter-on-education-for-democratic-citizenship-and-human-rights-education (date of access: 25.08.2026).

28. Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning. Official Journal of the European Union. 2018. C 189. P. 1–13.

29. Reference Framework of Competences for Democratic Culture : in 3 vols. Strasbourg : Council of Europe Publishing, 2018.

ІІ. Збірники документів, аналітичні та програмні матеріали

30. Війна на Донбасі: реалії і перспективи врегулювання. Київ : Центр Разумкова, 2019. 144 с.

31. Громадяни України про себе, країну та її майбутнє. Київ : Центр Разумкова, 2019. URL:

https://razumkov.org.ua/uploads/other/2019_DUMRA_GROMAD_ENG_UKR.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

32. Ідентичність громадян України в нових умовах: стан, тенденції, регіональні особливості : аналіт. доп. Центру Разумкова. Національна безпека і оборона. 2016. № 3–4. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD161-162_2016_ukr.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

33. Концептуальні засади громадянської та історичної освітньої галузі. Міністерство освіти і науки України. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny-posylannia/konceptualni-zasadi-gromadianskoyi-ta-istoricnoyi-osvitnoyi-galuzi.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

34. Модельна навчальна програма «Громадянська освіта. 8 клас» для закладів загальної середньої освіти / О. І. Пометун, Т. О. Ремех, Г. В. Сєрова. 2024. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/Navchalni.prohramy/2024/Model.navch.prohr.5-9.klas-2024/27.08.2024/01/hromadyanska-osvita-8-kl-pometun-ta-in-27082024.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

35. Основні засади та шляхи формування спільної ідентичності громадян України : аналіт. доп. Центру Разумкова. Національна безпека і оборона. 2017. № 1–2. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD169-170_2017_ukr.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

36. Політична освіта в Україні: стан і перспективи удосконалення : аналіт. доп. Київ : Центр Разумкова, 2019. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2019_Politychna_osvita.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

37. Удосконалення нормативно-правової бази створення системи громадянської освіти в Україні : зб. матеріалів / авт. кол.: Ю. Якименко (шеф-ред.), В. Замятін (кер. проєкту) та ін. Київ : Заповіт, 2020. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2020_polit_osvita.pdf (дата звернення: 25.08.2026).

ІІІ. Аналітичні матеріали Інституту історії України НАН України

38. Верменич Я. Виклики конфліктів ідентичностей у контексті загроз інформаційно-культурній безпеці України. Український історичний журнал. 2024. № 2 (575). С. 5–23. DOI: https://doi.org/10.15407/uhj2024.02.005.

39. Верменич Я., Ясь О. Український проєкт на перехресті культур та ідентичностей: українсько-російське пограниччя як простір «зіткнення цивілізацій» : аналіт. записка / за ред. В. Смолія. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2022. 78 с.

40. Горобець В. Українські наративи європейської соціокультурної спадщини: традиції та практики самоврядності в Гетьманаті : аналіт. записка / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2024. 36 с.

41. Якубова Л. Д. Рашизм: Звір з безодні. Київ : Академперіодика, 2023. 318 с.

42. Якубова Л. Україна та українці в світоглядній матриці «русского мира» : аналіт. записка / відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Ін-т історії України НАН України, 2023. 72 с.

IV. Підручники та навчальні посібники

43. Горбулін В. П., Качинський А. Б. Засади національної безпеки України : підручник. Київ : Інтертехнологія, 2009. 272 с.

44. Дністрянський М. С. Геополітика : навч. посіб. Львів : Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, 2003. 111 с.

45. Дорошко М. С. Геополітичні інтереси та зовнішня політика держав пострадянського простору : навч. посіб. Київ : Ніка-Центр, 2011. 226 с.

46. Мадіссон В. В., Шахов В. А. Сучасна українська геополітика : навч. посіб. Київ : Либідь, 2003. 174 с.

47. Пометун О. І., Ремех Т. О., Сєрова Г. В. Громадянська освіта : підручник для 8 класу закладів загальної середньої освіти. 2025. URL: https://yakistosviti.com.ua/bazova-serednia-osvita/hromadianska-osvita/7-9-klasy/hromadianska-pidruchnyk-8 (дата звернення: 25.09.2026).

V. Монографії та наукові видання

48. Андрущенко (Гринько) С. В. Україна в сучасному геополітичному середовищі. Київ : Логос, 2005. 288 с.

49. Бжезінський З. Велика шахівниця: американська першість та її геостратегічні імперативи / пер. з англ. Львів ; Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. 236 с.

50. Гальчинський А. С. Україна на перехресті геополітичних інтересів. Київ : Знання України, 2002. 180 с.

51. Гантінгтон С. Зіткнення цивілізацій / пер. з англ. Львів : Кальварія, 2006. 471 с.

52. Грицак Я. Нарис історії України: формування модерної української нації XIX–XX століття. Київ : Генеза, 1996. 360 с.

53. Грицак Я. Страсті за націоналізмом: історичні есеї. Київ : Критика, 2011. 400 с.

54. Грушевський М. С. Історія України-Руси : у 11 т., 12 кн. Київ : Наук. думка, 1991–1998.

55. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія : у 2 т. Київ : МАУП, 2007.

56. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе : у 2 т. / пер. з англ. 2-ге вид. Київ : Дух і Літера, 2015.

57. Магочій П. Р. Історія України / пер. з англ. Київ : Критика, 2007. 640 с.

58. Плохій С. Брама Європи: історія України від скіфських воєн до незалежності / пер. з англ. Харків : Клуб сімейного дозвілля, 2016. 496 с.

59. Попович М. Нарис історії культури України. Київ : АртЕк, 1998. 728 с.

60. Рудницький С. Чому ми хочемо самостійної України? Львів : Світ, 1994. 416 с.

61. Рябчук М. Від Малоросії до України: парадокси запізнілого націєтворення. Київ : Критика, 2000. 304 с.

62. Рябчук М. Дві України: реальні межі, віртуальні війни. Київ : Критика, 2003. 336 с.

63. Україна в сучасному геополітичному просторі: теоретичний і прикладний аспекти : колект. моногр. / за ред. Ф. М. Рудича. Київ : МАУП, 2002. 416 с.

64. Шульга М. А. Російський дискурс геополітики : монографія. Київ : Парапан, 2006. 524 с.

65. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. 2-ге вид., перероб. і доп. Київ : Критика, 2005. 584 с.

VI. Статті

66. Гвоздь В. І. Україна і світ: геополітичні підсумки 2019 року. БІНТЕЛ : журнал геополітичної аналітики. 2019. № 4. С. 4–37.

67. Гончар М. Від «величі Росії» до «Великої Євразії»: війна гібридного типу як механізм геополітичної експансії РФ. Національна безпека і оборона. 2016. № 9–10 (167–168). С. 72–81.

68. Дністрянський М. Російська агресія проти України як чинник структурно-геополітичних зрушень в сучасному світі. БІНТЕЛ : журнал геополітичної аналітики. 2022. № 1–2. С. 14–18.

69. Додонов Р. Чорноморські вектори у геополітичних концепціях України і Росії. Політичний менеджмент. 2005. № 5. С. 127–140.

70. Лозинський А. Україна в геополітичних планах Німеччини та Австро-Угорщини напередодні Першої світової війни. Україна. Європа. Світ : міжнар. зб. наук. пр. Серія: Історія, міжнародні відносини. Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2016. Вип. 18. С. 155–163.

71. Луценко А. В. Історія України під геополітичним кутом зору в працях вітчизняних дослідників. Військово-науковий вісник. 2007. Вип. 9. С. 100–109.

72. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. Київ : Парламент. вид-во, 2011. 808 с.

73. Пометун О., Гупан Н. Нові підходи до проєктування компонентів підручника з історії для розвитку геопросторового мислення учнів. Проблеми сучасного підручника. 2024. Вип. 32. С. 209–226. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1309-2024-32-209-226.

74. Пометун О. І., Гупан Н. М. Підручник з інтегрованого курсу «Досліджуємо історію і суспільство» як засіб розвитку критичного мислення учнів 5–6 класів. Проблеми сучасного підручника. 2023. Вип. 31. С. 161–173. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1309-2023-31-161-173.

75. Шмаленко Ю. І. Геополітичні концепції українських учених на початку XX століття. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Держава та армія. 2007. № 584. С. 38–43.

76. Юрик Ю. Українське питання в геополітичних концепціях кінця XIX – першої третини XX ст. Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія. 2001. Вип. 12. С. 81–92.

VII. інтернет-ресурси

77. Верховна Рада України : офіц. вебпортал. URL: ttps://www.rada.gov.ua (дата звернення: 25.08.2026).

78. Енциклопедія сучасної України : електрон. вид. URL: https://esu.com.ua (дата звернення: 25.08.2026).

79. Міністерство закордонних справ України : офіц. вебсайт. URL: https://mfa.gov.ua (дата звернення: 25.08.2026).

80. Міністерство освіти і науки України : офіц. вебсайт. URL: https://mon.gov.ua (дата звернення: 25.08.2026).

81. Національний інститут стратегічних досліджень : офіц. вебсайт. URL: https://niss.gov.ua (дата звернення: 25.08.2026).

82. Український інститут національної пам’яті : офіц. вебсайт. URL: https://uinp.gov.ua (дата звернення: 25.09.2026).

83. Українська дипломатична енциклопедія : у 2 т. / редкол.: Л. В. Губерський (голова) та ін. Київ : Знання України, 2004.

84. Центр Разумкова : офіц. вебсайт. URL: https://razumkov.org.ua (дата звернення: 25.09.2026).

14. Перелік рекомендованих ресурсів з неформальної та/або інформальної освіти, за результатами проходження яких можуть бути визнані результати навчання з освітнього компоненту

Для досягнення програмних результатів навчання та набуття компетентностей з освітнього компоненту здобувачам освіти рекомендується проходження таких курсів, тренінгів, семінарів тощо:

1. Онлайн-курси з медіаграмотності, критичного мислення та протидії дезінформації на платформі «Дія. Цифрова освіта» (https://osvita.diia.gov.ua).
2. Тематичні онлайн-курси з громадянської освіти, історії та безпеки на українських освітніх платформах EdEra (https://ed-era.com) і «Прометеус» (https://prometheus.org.ua).
3. Онлайн-ресурси та навчальні матеріали Ради Європи з освіти для демократичної культури, прав людини та громадянського виховання (https://www.coe.int).
4. Навчальні заходи (тренінги, семінари, літні школи, воркшопи) Українського інституту національної пам’яті, університетів і громадських організацій з тематики історичної політики, безпеки та громадянської освіти.

За умови успішного опанування здобувачем зазначених курсів (та/або інших форм неформальної/інформальної освіти за тематикою дисципліни)

валідація результатів таких елементів неформального/інформального навчання здійснюється викладачем встановленими у цій робочій програмі заходами контролю (оцінювання). В інших випадках визнання результатів неформальної та/або інформальної освіти відбувається за процедурою, визначеною відповідним положенням ТНПУ, про що інформують здобувача.

15. Комунікація та етика взаємодії

Комунікація між викладачем і здобувачами освіти здійснюється під час занять, консультацій, через корпоративну електронну пошту та систему дистанційного навчання Moodle. Консультації проводяться згідно з графіком або за попередньою домовленістю.

У разі відсутності на занятті з поважних причин здобувач освіти повинен повідомити викладача та відпрацювати пропущений матеріал у встановленому порядку.

Учасники освітнього процесу зобов’язані дотримуватися принципів взаємної поваги, академічної доброчесності, толерантності та професійної етики. Під час обговорення чутливих тем (війна, історична пам’ять, міжнародні відносини, конфліктні інтерпретації минулого) очікуються коректність, відповідальність, конструктивний діалог, аргументація на основі джерел і фактів та повага до думок інших учасників освітнього процесу.